

Twintigste Forum Alcohol en Drugs Onderzoek (FADO) 2010

PROGRAMMA & ABSTRACTS

GEORGANISEERD DOOR:

Trimbos-instituut

IVO

Amsterdam Institute for Addiction Research (AIAR)

Forum Alcohol en Drugs Onderzoek

FADO

IVO AIAR Trimbos-instituut

INHOUD

Inleiding	3
PROGRAMMA 20 ^{ste} FADO: 17 november 2010	4
ABSTRACTS	9
1. De invloed van het DRD4 VNTR polymorfisme op adaptatie aan andermans alcoholconsumptie: Een onderzoek naar een gen-omgevinginteractie	9
2. Erfelijke invloeden op rookgedrag in 18-25 jarige tweelingen: vergelijking van cohort in 1993-1995 versus 2009-2010	10
3. Ontwikkeling van genetische invloeden op symptomen van probleemdrinken	11
4. Zwerfjongeren in de MO keten, resultaten van twee metingen	12
5. Cliëntprofielen van cliënten in woonvoorzieningen voor lang verblijf	13
6. Stimuleren van lotgenotenzorg in de Maatschappelijke Opvang: opzet PROject Zorg voor Elkaar en resultaten van de pilot	14
7. Cognitief gedragtherapeutische behandeling voor jongeren met problematisch middelengebruik	15
8. Ontwikkeling van een gedragsinterventie gericht op middelengebruik voor jeugdige delinquenten	16
9. Een complex probleem: passende zorg voor verslaafde justitiabelen met co-morbide psychiatrische problematiek en een lichte verstandelijke handicap	17
10. Preventie van alcoholgebruik van adolescenten door verbeterde ouder-kind alcohol-specifieke communicatie: De "Hou vol! Geen alcohol" pilot studie	18
11. Internet Therapy versus Internet Self-help for Problem Drinking: a Randomized Controlled Trial	19
12. HPA axis Reactivity to Social Stress and Adolescent Cannabis Use. The TRAILS Study	20
13. Neuropsychologisch functioneren, impulsiviteit en risicovol alcoholgebruik in de adolescentie	21
14. Implicit and explicit drug-related cognitions predict relapse in heroin and cocaine: An ecological momentary assessment study	22
15. The P300 event-related brain potential as a neurobiological endophenotype for substance use disorders: A meta-analytic investigation	23
16. Electrophysiological correlates of biased memory processing in smokers: A conditioning experiment	24
17. Voorspelt het genetisch risico op de Big Five persoonlijkheidstrekken ook probleemdrinken? Resultaten van het Nederlands Tweelingen Register	25
18. Alcohol normen in de chat room: De invloed van populaire leeftijdgenoten op de bereidheid van adolescenten om te drinken	26
19. Alcoholgebruik van Nederlandse jongeren: leeftijds- en cohorteffecten?	27
20. Jongeren en middelengebruik in een lokale context: Antwerpse Monitor Jongeren, Alcohol en Drugs	28
21. Ontwikkelingen in landelijk en lokaal coffeeshopbeleid	29
22. Het verband tussen subtypes van ruminatie en problematisch middelengebruik in de adolescentie	30
23. Niet voorgeschreven gebruik van ADHD medicatie	31
24. Aard en omvang van kansspelverslaving in Nederland	32
25. Doorstromen in de Rotterdamse Maatschappelijke Opvang	33
26. Beschikbaarheid en kwaliteit van relevante zorginformatie over dakloze harddrugsverslaafden in zorgcentra in Utrecht ..	34

INLEIDING

De afgelopen negentien jaar is het FADO uitgegroeid tot hét nationale platform voor de presentatie van onderzoek naar het gebruik van alcohol en drugs en naar ander gedrag met een verslavingsrisico. Het FADO is er voor en door onderzoekers.

Het programma start dit jaar met een uitgebreide *keynote* lezing van Prof. dr. Wim van den Brink van de UvA te Amsterdam: **Recente ontwikkelingen in het denken over verslaving en de behandeling van verslaafden: van medicatie naar neuromodulatie en van praten naar trainen.** In deze voordracht wordt een overzicht gegeven van de modellen over verslaving vanaf de 19de eeuw en ook van de manier waarop we denken verslaafden het beste te kunnen behandelen.

Daarna volgen er twee parallele ochtendsessies met als thema's:

- **Genetica van verslaving**
- **Maatschappelijke opvang**

Bij het thema Genetica van verslaving worden onderzoeksresultaten gepresenteerd van een studie over gen-omgevingsinteractie bij alcohol drinken en van twee tweelingstudies over de genetische invloed op beginnen met roken en op probleemdrinken.

Bij het thema Maatschappelijke Opvang wordt ingegaan op de zorgbehoefte van zwerfjongeren, de hulpbehoeftes van ex-daklozen in woonvoorzieningen in Utrecht en de effectiviteit van de Peer Driven Intervention toegepast bij dak- en thuislozen in de maatschappelijke opvang in Amsterdam. De presentaties zijn kort (15 minuten) en *to-the-point*, waardoor er ruimte is voor een

levendige discussie met de deelnemers. Een referent zwengelt die discussie aan. Het middagprogramma is in de FADO-traditie opgebouwd uit presentaties over de resultaten van lopend en pas afgesloten onderzoek, dat in vier parallele sessies wordt gepresenteerd. Na een voordracht van 15 minuten zijn er per presentatie 5 minuten voor discussie. De onderwerpen zijn dit jaar o.a. de ontwikkeling en effectiviteit van gedrags-, preventieve en internet interventies gericht op middelengebruik, neurobiologie en neuropsychologie van verslaving, alcoholgebruik bij jongeren, coffeeshopbeleid, kansspelverslaving en nog meer maatschappelijke opvang.

Wij wensen u een aangenaam FADO toe!

De programmacommissie:

Drs. Toine Ketelaars (Trimbos-instituut)

Dr. Maarten Koeter (AIAR)

Drs. Fons Kok

Dr. Margriet van Laar (Trimbos-instituut)

Prof. dr. Dike van de Mheen (IVO)

PROGRAMMA 20STE FADO: 17 NOVEMBER 2010

OCHTEND **Plenair**

Zaal Gertrudiskapel
Dagvoorzitter Prof. dr. Dike van de Mheen (IVO)

09.30-10.00 Inschrijving en koffie

10.00-10.05 Opening door Prof. dr. Dike van de Mheen (IVO)

10.05-10.55 Keynote lezing: *Recente ontwikkelingen in het denken over verslaving en de behandeling van verslaafden: van medicatie naar neuromodulatie en van praten naar trainen*

Prof. dr. Wim van den Brink (UvA)

10.55-11.05 Discussie

11.05-11.25 Koffie

Twee ochtend parallelsessies

Sessie A **Genetica van verslaving**

Zaal Gertrudiskapel
Sessievoorzitter Dr. Margriet van Laar (Trimbos-instituut)

11.25-11.40 *1. Helle Larsen, MSc (RU)*

De invloed van het *DRD4* VNTR polymorfisme op adaptatie aan andermans alcoholconsumptie: Een onderzoek naar een gen-omgevinginteractie

11.40-11.55 *2. Dr. Jacqueline Vink (VU)*

Erfelijke invloeden op rookgedrag in 18-25 jarige tweelingen: vergelijking van cohort in 1993-1995 versus 2009-2010.

11.55-12.10 *3. Drs. Jenny van Beek (VU)*

Ontwikkeling van genetische invloeden op symptomen van probleemdrinken

12.10-12.30 Referent: Dr. Esther Croes, Trimbos-instituut

12.30-13.00 Discussie

Sessie B

Zaal Orkazaal
Sessievoorzitter Prof. dr. Dike van de Mheen (IVO)

Maatschappelijke opvang

- 11.25-11.40 *4. Drs. Cas Barendregt (IVO)*
Zwerfjongeren in de MO keten, resultaten van twee metingen
- 11.40-11.55 *5. Drs. Astrid Altena (UMCN)*
Cliëntprofielen van cliënten in woonvoorzieningen voor lang verblijf
- 11.55-12.10 *6. Drs. Christel Meijerman (CVO)*
Stimuleren van Lotgenotenzorg in de Maatschappelijke Opvang: Opzet
Project Zorg voor Elkaar & resultaten van de pilot
- 12.10-12.30 Referent: Drs. Milly Vesters (ZonMw)
- 12.15-12.45 Discussie
- 13.00-14.00 **LUNCH**

MIDDAG

Vier parallelsessies Vijf voordrachten per sessie
Presentatie 15 minuten per voordracht
Discussie 10 minuten per voordracht

Sessie 1

Voorzitter Dr. Marianne Van Ooyen-Houben (WODC)

Ontwikkeling en effectiviteit van interventies

- 14.00-14.25 *7. Dr. Jannet de Jonge (VNN)*
Cognitief gedragtherapeutische behandeling voor jongeren met probleematisch middelengebruik
- 14.25-14.50 *8. Ir. Elske Wits (IVO)*
Ontwikkeling van een gedragsinterventie gericht op middelengebruik voor jeugdige delinquenten
- 14.50-15.15 *9. Dr. Hendrien Kaal (WODC)*
Een complex probleem: passende zorg voor verslaafde justitiabelen met comorbide psychiatrische problematiek en een lichte verstandelijke handicap
- 15.15-15.45 *Thee*
- 15.45-16.10 *10. Suzanne Mares, MSc (RU)*
Preventie van alcoholgebruik van adolescenten door verbeterde ouder-kind alcohol-specifieke communicatie: De "Hou vol! Geen alcohol" pilot studie
- 16.10-16.35 *11. Matthijs Blankers, MSc (AIAR)*
Internet Therapy versus Internet Self-help for Problem Drinking:
a Randomized Controlled Trial

Sessie 2

Voorzitter

Neurobiologie

Prof. dr. Ingmar Franken (EUR)

14.00-14.25

12. Andrea Prince van Leeuwen, MSc (UvA)

HPA axis Reactivity to Social Stress and Adolescent Cannabis Use.
The TRAILS Study

14.25-14.50

13. Drs. Sarai Boelema (UU)

Neuropsychologisch functioneren, impulsiviteit en risicovol alcoholgebruik in de adolescentie

14.50-15.15

14. Drs. Reshmi Marhe (EUR)

Implicit and explicit drug-related cognitions predict relapse in heroin and cocaine: An ecological momentary assessment study

15.15-15.45

Thee

15.45-16.10

15. Anja Euser, MSc (EUR)

The P300 event-related brain potential as a neurobiological endophenotype for substance use disorders: A meta-analytic investigation

16.10-16.35

16. Marianne Littel, MSc (EUR)

Electrophysiological correlates of biased memory processing in smokers: A conditioning experiment

Sessie 3

Voorzitter

Alcohol/Beleid

Drs. Wil de Zwart (VWS)

14.00-14.25

17. Dr. Marleen de Moor (VU)

Voorspelt het genetisch risico op de Big Five persoonlijkheidstrekken ook probleemdrinken? Resultaten van het Nederlands Tweelingen Register

14.25-14.50

18. Drs. Hanneke Teunissen (RU)

Alcohol normen in de chat room: De invloed van populaire leeftijdgenoten op de bereidheid van adolescenten om te drinken

14.50-15.15

19. Drs. Lot Geels (VU)

Alcoholgebruik van Nederlandse jongeren: leeftijds- en cohorteffecten?

15.15-15.45

Thee

15.45-16.10

20. Ms. Julie Tieberghien (UG)

Jongeren en middelengebruik in een lokale context: Antwerpse Monitor Jongeren, Alcohol en Drugs

16.10-16.35

21. Drs. Rick Nijkamp (Intraval)

Ontwikkelingen in landelijk en lokaal coffeeshopbeleid

Sessie 4

Voorzitter

Unieke onderwerpen/Maatschappelijke opvang - extra

Drs. Bert Bieleman (Intraval)

14.00-14.25

22. Drs. Lore Willem (KUL)

Het verband tussen subtypes van ruminatie en problematisch middelengebruik in de adolescentie

14.25-14.50

23. Drs. Debby van den Ende (IVO)

Niet voorgeschreven gebruik van ADHD medicatie

14.50-15.15

24. Drs. Anneke Risselada (IVO)

Aard en omvang van kanssperverslaving in Nederland

15.15-15.45

Thee

15.45-16.10

25. Drs. Barbara van Straaten (IVO)

Doorstromen in de Rotterdamse Maatschappelijke Opvang

16.10-16.35

26. Drs. Paul Engelhardt (Centrum Maliebaan)

Beschikbaarheid en kwaliteit van relevante zorginformatie over dakloze harddrugsverslaafden in zorgcentra in Utrecht

16.35-17.00

MEET & GREET

ABSTRACTS

Hieronder treft u per sessie de abstracts aan.

Ochtendsessie A: **Genetica van verslaving**

1. De invloed van het DRD4 VNTR polymorfisme op adaptatie aan andermans alcoholconsumptie: Een onderzoek naar een gen-omgevinginteractie

Helle Larsen, MSc

Carmen S. van der Zwaluw, MSc

Dr. Geertjan Overbeek

Dr. Isabela Granic

Dr. Barbara Franke

Prof. dr. Rutger C. M. E. Engels

Behavioural Science Institute

Radboud Universiteit Nijmegen

P.O. Box 9104, 6500 HE Nijmegen

T 024-3612955

E H.Larsen@pwo.ru.nl

Trefwoorden:

Alcohol, Genetica, Experimenteel onderzoek

Onderzoek toont aan dat mensen hun drinkgedrag aan dat van mensen in hun directe sociale omgeving aanpassen. Kleine genetische verschillen tussen mensen zouden ten grondslag kunnen liggen aan het feit dat sommigen gevoeliger zijn voor andermans drinkgedrag dan anderen. Met een 3 (drankgebruik van de ander: niet drinkend, licht drinkend of zwaar drinkend) bij 2 (genotype: 7-repeat allel versus geen 7-repeat allel) experimenteel design, hebben we getoetst of een sterkere gevoeligheid voor alcoholgerelateerde cues (iemand zien drinken) samenhangt met het dopamine D4 receptor (*DRD4*) exon 3 repeat-polymorfisme ($N = 113$). Een sterke gen-omgevinginteractie liet zien dat proefpersonen met

minimaal één kopie van het 7-repeat allel van dit polymorfisme meer alcohol drinken in de aanwezigheid van een zwaar drinkende leeftijdgenoot dan proefpersonen zonder het 7-repeat allel.

Deze studie toont aan dat individuele verschillen in gevoeligheid voor het drinkgedrag van anderen deels verklaard kunnen worden door genetische diversiteit. In het gezelschap van zwaar drinkende leeftijdgenoten kan het dragen van de 7-repeat allel het risico op overmatig alcoholgebruik verhogen.

2. Erfelijke invloeden op rookgedrag in 18-25 jarige tweelingen: vergelijking van cohort in 1993-1995 versus 2009-2010

Dr. Jacqueline M. Vink
Prof. dr. Dorret I. Boomsma

Afdeling Biologische Psychologie
Vrije Universiteit Amsterdam
Van der Boechorststraat 1
1081 BT Amsterdam
T 020-598 8958
E Jm.vink@psy.vu.nl

Trefwoorden:
Roken, erfelijkheid, cohort

Roken zorgt wereldwijd nog steeds voor veel gezondheidsproblemen. De afgelopen jaren zijn er in Nederland maatregelen getroffen om het roken te ontmoedigen. Sinds 2002 staan er waarschuwingen op pakjes sigaretten en sinds 2009 is roken verboden in horeca gelegenheden. Ondanks deze maatregelen rookt in Nederland ongeveer 27% van de bevolking (cijfers CBS, 2009).

Data van tweelingen bieden de unieke mogelijkheid om in kaart te brengen in welke mate individuele verschillen in rookgedrag worden beïnvloed door erfelijke factoren en/of door (gedeelde) omgevingsfactoren. Uit onderzoek van het Nederlands Tweelingen Register is gebleken dat beginnen met roken zowel beïnvloed wordt door genetische factoren (36-44%) als door gedeelde omgevingsfactoren (51-56%). Deze schattingen komen overeen met de resultaten van andere tweelingstudies wereldwijd.

In de huidige studie zijn data beschikbaar van 18-25 jarige tweelingen uit 1993-1995

(n=2305) en uit 2009-2010 (n=2513). Eerst zal gekeken worden of de prevalentie in 2009 lager is dan in 1993. Vervolgens zal onderzocht worden of de relatieve bijdrage van erfelijke factoren en omgevingsinvloeden anders is voor het cohort uit 2009-2010 vergeleken met het cohort uit 1993-1995

Onze hypothese is dat een afname in prevalentie ook een verschuiving in de relatieve bijdrage van genetische factoren zal veroorzaken. Roken is tegenwoordig op veel plaatsen verboden en roken is niet meer zo 'stoer' als het vroeger was. Wij verwachten dus dat de omgevingsinvloeden kleiner zijn geworden en dat personen die tegenwoordig nog beginnen met roken (ondanks het ontmoedigingsbeleid), de personen zijn die gedreven worden door hun erfelijke aanleg.

3. Ontwikkeling van genetische invloeden op symptomen van probleemdrinken

Drs. Jenny HDA van Beek
Prof. dr. Kenneth S Kendler
Dr. Marleen HM de Moor
Drs. Lot M Geels
Dr. Jacqueline M Vink
Dr. Stéphanie M van den Berg
Dr. Gonneke Willemsen
Prof. dr. Dorret I Boomsma

Vrije Universiteit
Van der Boechorststraat 1
1081 BT Amsterdam
T 020-5985335
E JHDA.van.Beek@psy.vu.nl

Trefwoorden:
Probleemdrinken, ontwikkeling, genetica

Genetische aanleg speelt een rol bij het ontstaan van stoornissen in het alcoholgebruik. Het is nog onduidelijk hoe genetische invloeden op stoornissen in alcoholgebruik zich ontwikkelen over tijd. Het doel van de huidige studie is inzicht te krijgen in deze ontwikkeling voor de periode van adolescentie tot vroege volwassenheid, een periode waarin alcoholgebruik gewoonlijk piekt en gewoonten in alcoholgebruik worden gevormd. In het bijzonder wordt nagegaan of de ontwikkeling van genetische invloeden in lijn is met de *developmentally dynamic hypothesis* of met de *developmentally stable hypothesis*. Volgens de eerstgenoemde hypothese veranderen genetische invloeden over tijd. Dit kan zijn door genetische innovatie, waarbij genetische invloeden belangrijker worden of door genetische attenuatie, waarbij genetische

invloeden afnemen. De *developmentally stable hypothesis* veronderstelt dat genetische invloeden niet veranderen over tijd.

Symptomen van probleemdrinken werden gemeten met de CAGE. Deze vragenlijst werd afgenomen binnen de longitudinale studie naar gezondheid, persoonlijkheid en leefgewoonten van het Nederlands Tweelingen Register. In totaal beantwoordden 8398 tweelingen (leeftijd 15- 32) minimaal een keer de CAGE-vragen, waarvan bijna de helft twee keer of meer. De data werd geordend in zes leeftijdsgroepen (15-17, 18-20, 21-23, 24-26, 27-29, 30-32) en vervolgens geanalyseerd in een *threshold*-model. Voorlopige resultaten laten zien dat er één gezamenlijke genetische factor aan symptomen van probleemdrinken ten grondslag ligt. Dit biedt ondersteuning voor de *developmentally stable hypothesis*.

Ochtendsessie B: Maatschappelijke opvang

4. Zwerfjongeren in de MO keten, resultaten van twee metingen

Drs. C Barendregt

Dr. J. Baars
M. Snijdwind
Dr. Ir. C Schrijvers

Stichting IVO
Heemraadssingel 194
3083 HK Rotterdam
T 010 4253366
E barendregt@ivo.nl

Trefwoorden:
Jongeren, dakloosheid, zorgaanbod

In deze bijdrage presenteren we enkele resultaten van de eerste en tweede meting van een onderzoek naar dak- en thuisloze jongeren met zwaardere problematiek (LVG, GGZ, verslaving) in Rotterdam. Doel van het onderzoek is nagaan of de zorgbehoefte van de jongeren aansluit bij het zorgaanbod.

Ten behoeve van de 1^e meting (T_0) zijn jongeren geworven via de centrale registratie ($n=40$) dan wel via hulpverleningsinstellingen ($n=15$).

Zowel de jongeren als hun meest betrokken hulpverlener zijn geïnterviewd met een voorgestructureerde vragenlijst waarin ook open vragen waren opgenomen. Bij de tweede meting (T_1 , zes maanden later) zijn 42 volledige vragenlijsten afgenomen. Niet geïnterviewde jongeren zitten o.a. in de kliniek, in detentie of wonen zelfstandig. Dakloosheid is op T_1 fors gedaald ten opzichte van T_0 ; ruim tweederde van de geïnterviewde jongeren verblijft op T_1 in een

vorm van woonzorg. Bij de helft van de jongeren zijn de schulden afgenomen en ruim tweederde krijgt hulp bij het beheer van de financiën. Er waren weinig verandering in de lichamelijke gezondheid van de jongeren tussen beide meetmomenten. Met betrekking tot psychische klachten (gemeten met de Brief Symptom Inventory) zien we dat jongeren die op T_0 veel klachten rapporteerden, op T_1 significant minder klachten rapporteren. Hulpverleners rapporteren een vergelijkbare verbetering (gemeten met de Honos).

Kwalitatieve analyse op casusniveau maakt aannemelijk dat er ten tijde van de tweede meting bij ongeveer de helft van de jongeren sprake is van een goede match tussen zorgvraag en -aanbod. Bij een kwart is de situatie zorgelijk en bij nog een kwart zeer zorgelijk c.q. onwenselijk (o.a. detentie).

5. Cliëntprofielen van cliënten in woonvoorzieningen voor lang verblijf

Drs. Astrid Altena

Dr. Marielle Beijersbergen

Dr. Lisette Oliemeulen

Prof. dr. Judith Wolf

Universitair Medisch Centrum St Radboud
Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg
(Omz)

Huispost 152

Postbus 9101

6500 HB Nijmegen

T 024-36 68435

E a.altena@elg.umcn.nl

Trefwoord:

*Dakloosheid, woonvoorzieningen,
cliëntprofielen*

Probleemstelling. De uitstroom van bewoners die gebruik maken van woonvoorzieningen voor lang verblijf in de gemeente Utrecht is beperkt. Om de door- en uitstroom te bevorderen is nagegaan welke subgroepen van cliënten onderscheiden kunnen worden en wat voor hen de best passende opvang en begeleidingsvormen zijn.

Methode. Getrainde interviewers hebben in 2009 vragenlijsten afgenomen bij 209 bewoners van 11 voorzieningen voor lang verblijf in Utrecht. Met latente klasse analyse zijn cliëntprofielen samengesteld op basis van door cliënten geformuleerde hulpbehoeften op 14 leefgebieden. De gevonden clusters zijn op verschillende kenmerken met elkaar vergeleken (o.a. demografische kenmerken, psychische en lichamelijke problematiek, middelengebruik, sociale steun).

Resultaten. Er kunnen vier cliëntprofielen worden onderscheiden, met een oplopende behoefte aan zorg. (1) Een groep met weinig zorgbehoeften (N=81). (2) Een groep waarin vooral drugsgebruikers zitten met zorgbehoeften bij bestaansvoorwaarden (zoals huisvesting, financiën, dagbesteding, het vinden van werk, N=62). Deze groep ontvangt relatief de meeste steun van familie en vrienden. (3) Een groep verslaafden (aan zowel alcohol en drugs) met ADL/HDL zorgbehoeften (N=43). (4) Een groep die zorgbehoeften heeft op bijna alle leefgebieden (N=23).

Relevantie. De cliëntprofielen bieden aanknopingspunten voor passende opvang en begeleiding van de onderzochte populatie.

Conclusies: Ambulante woonbegeleiding waarbij regelmatig contact is met begeleiders lijkt voldoende voor cluster 1. Voor cluster 2 kan begeleid wonen een goed alternatief zijn. Voor cluster 3 zou een woonvoorziening met partiële woonbegeleiding een oplossing kunnen zijn. Cluster 4 heeft op bijna alle gebieden 24-uurs zorg nodig.

6. Stimuleren van lotgenotenzorg in de Maatschappelijke Opvang: opzet PROject Zorg voor Elkaar en resultaten van de pilot

Drs. Christel Meijerman

Minke Dijkstra
Chantal Gooijer
Marleen Arends
Mariëtte Baas
Tatijana Malesevic
Jan Jumelet
Dick de Bruin
Jean-Paul Grund

CVO Onderzoek, Training & Advies
Montalbaendreef 2
3562 LC Utrecht
T 030-2381495
E c.meijerman@drugresearch.nl

Trefwoorden:

Lotgenotenzorg, Maatschappelijke Opvang, RCT

PROject Zorg voor Elkaar (PROZE) is een 4-jarig RCT onderzoek naar de effectiviteit van de 'Peer Driven Intervention' (PDI) toegepast bij dak- en thuislozen in de Maatschappelijke Opvang in Amsterdam. In dit onderzoeksproject staat zorg voor elkaar centraal. Het onderzoek is op 01-05-2009 van start gegaan met steun van ZonMw, programma Maatschappelijke Opvang. De PDI is een systematische peer support (lotgenotenzorg) methode, gebaseerd op de theorie van 'Group Mediated Social Control', die stelt dat gedragsverandering niet uitsluitend via één op één relatie loopt, maar ook en voornamelijk door sociale beïnvloeding binnen groepen. De PROZE-PDI heeft als doel uitval in de MO te voorkomen en doorstroming in zorgketens te verbeteren. Deze cliëntgestuurde interventie

maakt gebruik van een gestructureerd beloningssysteem dat beoogt deelnemers te activeren en te stimuleren elkaar te steunen in het halen van individuele en collectieve herstel- en behandeldoelen. In een 'Randomized Controlled Trial' wordt het effect van de 'standaard' zorg (ACT/begeleiding opvanghuis) gecombineerd met lotgenotenzorg voor dak- en thuislozen vergeleken met alleen standaardzorg. Tussen mei en september 2010 is er een pilot uitgevoerd in het Martien Schaaperhuis in Amsterdam. Op basis van de pilot evaluatie wordt momenteel de doorstart van de studie in 10-12 MO-voorzieningen van HVO-Querido, Arkin en het Leger des Heils in Amsterdam voorbereid.

Inhoud presentatie:

1. Achtergrond PDI
2. Opzet onderzoek & PROZE interventie
3. Resultaten pilot en procesevaluatie
4. 'Lessons learned' voor de doorstart (oktober 2010)

MIDDAGSESSIE 1 Ontwikkeling en effectiviteit van interventies

7. Cognitief gedragtherapeutische behandeling voor jongeren met problematisch middelengebruik

Dr. Jannet de Jonge

Verslavingszorg Noord Nederland
Postbus 8003
9702 KA Groningen
T 050 36 48 900
E j.dejonge@vnn.nl

Trefwoorden:
Jongeren, CGT behandeling,
middelenmisbruik

Motiverende gespreksvoering en cognitieve gedragstherapie (CGT) zijn effectief in de behandeling van verslavingsproblemen bij volwassen én jongeren (Hettama, Steele & Miller, 2005; Smit, Verdurmen, Monschouwer & Bolier, 2007). Motivatie voor gedragsverandering wordt beschreven als één van de factoren die van invloed is op het effect van CGT behandeling van jongeren met verslavingsproblemen (Waldron & Kaminer, 2004). De prefrontale cortex en het limbische systeem, beide betrokken in besluitvormingsprocessen, ontwikkelt zich volop in de adolescentie (Spears, 2000). Dit beïnvloedt de toepassing van motiverende en CGT technieken bij jongeren. In het huidige onderzoek, uitgevoerd in het kader van Resultaten Scoren, zijn motiverende en CGT technieken aangepast in een nieuwe CGT behandeling voor middelenmisbruik door jongeren.

De nieuwe CGT behandeling werd eind 2008 ontwikkeld in samenspraak met een werkgroep, bestaande uit hulpverleners uit

de jeugdzorg, kinder en jeugdpsychiatrie en de verslavingszorg. Een literatuurstudie en een ronde langs internationale experts. De nieuwe CGT behandeling bevat richtlijnen hoe, in een behandeling gericht op verandering van middelengebruik, om te gaan met co-morbide internaliserende, externaliserende en cognitieve problemen. De behandeling bestaat uit twee onderdelen: een motiverende interventie en een op persoonlijkheidskenmerken gebaseerde vaardigheidstraining. In een haalbaarheidsstudie is de behandeling, in de loop van 2009, uitgezet in twee verschillende verslavingszorginstellingen en op een forensische polikliniek kinder- en jeugdpsychiatrie. Jongeren tussen 12 en 18 jaar met problematisch middelengebruik, gokken of gamen, met een normale intelligentie en zonder interfererende psychopathologie zijn geïncludeerd. In totaliteit zijn er 30 jongeren gestart met de behandeling. De behandeling is op inhoud en uitvoerbaarheid beoordeeld door zowel de hulpverleners als de jongeren. In de presentatie zullen zowel de resultaten betreffende het verloop van de behandeling, de waardering door de jongeren en de hulpverleners als de inhoud van de behandeling worden gepresenteerd.

8. Ontwikkeling van een gedragsinterventie gericht op middelengebruik voor jeugdige delinquenten

Ir. Elske Wits

Drs. Judith Boonstra

Drs. Soenita Ganpat

Drs. Rianca den Ouden

IVO

Heemraadssingel 194

3022 SC Rotterdam

T 010-4253366

E wits@ivo.nl

Trefwoorden:

Gedragsinterventie, jeugdigen, delinquentie

Middelengebruik is een te beïnvloeden risicofactor voor (voortzetting van) delinquentie. *Stay-a-way* is een gedragsinterventie gericht op jeugdige delinquenten met (beginnende) problemen met alcohol en/of drugsgebruik, en op hun ouder(s)/opvoeder(s). De gedragsinterventie zal buiten de muren van een justitiële inrichting worden uitgevoerd, als leerstraf of gedragsbeïnvloedende maatregel. *Stay-a-way* is door IVO en Tactus ontwikkeld voor de Raad voor de Kinderbescherming en heeft een voorlopige erkenning gekregen van de Erkenningscommissie gedragsinterventies van het ministerie van Justitie. De interventie is gericht op middelenproblematiek en wordt ambulantly aangeboden, en vult daarmee een hiaat in het justitiële veld.

Doelgroep van *Stay-a-way* zijn 12 t/m 18 jarige delinquenten met (risico op) middelengebruik of -afhankelijkheid. Risicofactoren zijn bijvoorbeeld aanwezigheid van verslavingsproblematiek bij ouders, impulsiviteit en sensation-seeking. De gehanteerde methoden (motivationale gespreksvoering

en cognitieve gedragstherapie) zijn bewezen effectief.

Hoofddoel is verminderen van de criminele recidive, via vermindering van risicovol middelengebruik en het voorkomen van middelenaafhankelijkheid. De jongere krijgt inzicht in het eigen middelengebruik (eventueel in relatie tot het delict) en leert gedragsalternatieven aan. Ingezet wordt op:

- a. Vergroten van de intrinsieke motivatie tot verandering middelengebruik;
  - b. Vergroten van de zelfcontrole;
  - c. Versterken van de ouderlijke binding.
- Afhankelijk van de ernst van de problematiek en motivatie biedt *Stay-a-way* verschillende modules: kennismaking, motivatietraining, training zelfcontrole en een training voor ouder(s). Een regulier traject bestaat uit 18 bijeenkomsten voor de jongere en 9 bijeenkomsten voor de ouder(s). Het betreft hier een ontwikkelproject en geen onderzoek. In de presentatie komt ook de theoretische onderbouwing aan de orde.

9. Een complex probleem: passende zorg voor verslaafde justitiabelen met co-morbide psychiatrische problematiek en een lichte verstandelijke handicap

Dr. H.L. Kaal

Dr. M.M.J. van Ooyen-Houben

Ir. E. Wits

Drs. S. Ganpat

WODC/IVO

Schedeldoekshaven 131

2511 EM Den Haag

Postbus 20301

2500 EH Den Haag

T 070-370 8057

E h.l.kaal@minjus.nl

Trefwoorden:

Justitie, psychiatrie, verstandelijke beperking

De justitiële verslavingszorg heeft te maken met een groep justitiabelen met triple-problematiek: verslaving, psychiatrische problematiek én een lichte verstandelijke handicap (LVG). Om te komen tot passende zorg – hierbij gaat het om zorg buiten detentie als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke sanctie - is voor het forensisch zorgprogramma Justitiële Verslavingszorg een quickscan uitgevoerd. Deze geeft inzicht in de omvang van deze groep justitiabelen, hun zorgbehoeften en de aansluiting van huidig zorgaanbod. Naast literatuurstudie zijn secundaire analyses verricht op bestanden van eerder onderzoek onder justitiabelen en is de thans beschikbare zorg geïnventariseerd. Bovendien is een bijeenkomst georganiseerd met deskundigen uit het veld om de bevindingen te bespreken.

Het blijkt moeilijk om tot een schatting van de omvang van de groep met triple-

problematiek te komen. Dit heeft te maken met het feit dat de combinatie van problemen vaak onvoldoende is onderkend en gedegen diagnostische informatie ontbreekt. De psychiatrische en LVG-problematiek bij verslaafden zijn lange tijd verwaarloosd. Toch leiden de secundaire analyses tot enig inzicht in de omvang van de triple-problematiek.

In dit paper wordt verder ingegaan op kenmerken en zorgbehoeften van de justitiabelen met triple-problematiek en op elementen die in het gewenste zorgaanbod aanwezig dienen te zijn. Duidelijk wordt dat deze groep om een specifieke aanpak vraagt, dat het huidige zorgaanbod niet toereikend is en dat de kennis over de aanpak versnipperd is en weinig gedocumenteerd. Wel wordt her en der aanbod voor deze groep ontwikkeld. Enkele programma's lijken veelbelovend. Het aanbod is echter nog pril en veelal niet of nauwelijks onderzocht.

10. Preventie van alcoholgebruik van adolescenten door verbeterde ouder-kind alcohol-specifieke communicatie: De “Hou vol! Geen alcohol” pilot studie

Suzanne H. W. Mares, MSc

Dr. Haske van der Vorst

Dr. Anna Lichtwarck-Aschoff

Ir. Evelien Vermeulen-Smit

Dr. Jacqueline Verdurmen

Prof. dr. Rutger C. M. E. Engels

Radboud Universiteit Nijmegen

Behavioural Science Institute

P.O. Box 9104

6500 HE Nijmegen

T 024-3612801

E s.mares@pwo.ru.nl

Trefwoorden:

Preventie, alcohol, adolescenten

Het doel van de huidige pilot studie was het evalueren van “Hou vol! Geen alcohol”, een preventie programma voor thuis gericht op ouders en hun kinderen op de basisschool. Deze gerandomiseerde gecontroleerde studie werd uitgevoerd bij 2013 ouders en hun 10-11 jaar oude kinderen. De interventie is gebaseerde op een succesvol preventie programma voor roken en bestaat uit 5 magazines waarmee alcohol specifieke vaardigheden bij ouders werden aangeleerd. Het programma moedigt ouders aan regels te stellen, kwalitatief goede gesprekken te voeren met hun kinderen over alcohol, en toezicht te houden op hun kinderen. De hypothese van de huidige studie is dat moeders in de interventie groep kwalitatief betere gesprekken voeren met hun kinderen over alcohol vergeleken met moeders in de controle groep.

De resultaten lieten zien dat 75% van de gezinnen meer dan de helft van het programma had doorgenomen. Verder bleek dat moeders die meededen aan het programma en die bovengemiddeld alcohol dronken of problemen ervaren als gevolg van hun alcoholgebruik, een hogere kwaliteit van communicatie lieten zien vergeleken met de moeders in de controle groep.

Concluderend kan gesteld worden dat de implementatie van het programma succesvol was. Verder zijn de effecten op het gedrag van ouders veelbelovend, voornamelijk voor ouders die een verhoogd risico vormen voor het alcoholgebruik van hun kinderen. Verder onderzoek naar effecten op daadwerkelijk alcoholgebruik van adolescenten wordt aanbevolen.

11. Internet Therapy versus Internet Self-help for Problem Drinking: a Randomized Controlled Trial

Blankers, M. (Matthijs) MSc

Amsterdam Institute for Addiction Research (AIAR)
Academic Medical Center, University of Amsterdam
Department of Psychiatry
Room PA.3.224
PO Box 22660
1100 DD AMSTERDAM
T 020-891 37 54
E m.blankers@amc.uva.nl

Trefwoorden:
alcohol, internet-based, randomized controlled trial

Background Problematic alcohol use is the number three leading contributor to global burden of disease, partly because the majority of problem drinkers is not receiving treatment. Internet-based alcohol interventions attract an otherwise untreated population, but its effectiveness has to be established yet.

Objective The current study examined the effectiveness of internet-based therapy (IT) and internet-based self-help (IS) for problematic alcohol users.

Method Adult problem drinkers (N = 205; 51% female; mean age = 42 years old; mean Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) score = 20) were randomly assigned to either IT, IS, or an untreated waiting list (WL). Participants in the IT condition received 7 individual text-chat counseling sessions. Both IT and IS interventions were

based on cognitive behavioral therapy (CBT) and motivational interviewing (MI) techniques. Assessments were planned at baseline, three months and six months after randomization. Primary outcome variables were 7-day timeline-follow-back alcohol consumption (TLFB) and treatment response. Secondary outcome variables included measures on quality of life (e.g. EQ-5D).

Results Using generalized estimating equations regression models, intention-to-treat analyses demonstrated significant effects of IT versus WL and IS versus WL on TLFB drinking counts at three months. Differences between IT and IS were not significant at three months, but were after six months, with larger effects for IT. Similar patterns of results emerged for treatment response and Quality of life outcome analyses.

Conclusions Results support the effectiveness of CBT/MI based internet therapy and internet self-help for problematic alcohol users. After six months, the internet therapy program led to more positive results than the internet self-help program.

12. HPA axis Reactivity to Social Stress and Adolescent Cannabis Use. The TRAILS Study

Andrea Prince van Leeuwen, MSc

Dr. H.E. Creemers

Dr. Kirstin Greaves-Lord

Prof. dr. Frank C. Verhulst

Dr. Johan Ormel

Prof. dr. Anja C. Huizink

Universiteit van Amsterdam

Faculteit Maatschappij- en Gedragswetenschappen

Afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde, kamer D.3.04

Nieuwe Prinsengracht 130

1018 VZ Amsterdam

T 020-5251275

E a.l.prince@uva.nl

Trefwoorden:

HPA axis Reactivity ; Stress; Cannabis Use

Aims To investigate the relationship between lifetime and repeated cannabis use and hypothalamic–pituitary–adrenal (HPA) axis social stress reactivity in a general population sample of adolescents.

Design Adolescents who reported lifetime or repeated cannabis use, lifetime or repeated tobacco use, and never use of either cannabis or tobacco were compared with respect to their HPA axis reactivity during the Groningen Social Stress Task (GSST), which was based on the Trier Social Stress Task.

Setting and Participants The present study includes data from 591 adolescents (51% male) who participated in the GSST, which was an additional assessment during the

third assessment wave of the Tracking Adolescents' Individual Lives Survey (TRAILS) study.

Measurements HPA axis stress reactivity was indexed by four cortisol samples collected before, during and after the GSST. Furthermore, all adolescents in our study completed self-reported questionnaires on lifetime and repeated cannabis and tobacco use. Models were adjusted for sex, recent alcohol use, experimental session risk status, socioeconomic status, mood, and time of the experimental session.

Findings Lifetime cannabis users had significantly lower stress reactivity levels when compared to abstainers (OR = 0.68, CI = 0.55-0.85, $p < 0.01$) and lifetime tobacco users (OR = 0.79, CI = 0.64-0.98, $p < 0.05$). In addition, repeated cannabis users also exhibited lower stress reactivity levels when compared to lifetime ever users of either tobacco or cannabis (OR = 0.74, CI = 0.53-0.98, $p < 0.05$).

Conclusions Lower HPA-axis stress reactivity in adolescents is specifically related to lifetime and repeated cannabis use..

13. Neuropsychologisch functioneren, impulsiviteit en risicovol alcoholgebruik in de adolescentie

Drs. Sarai Boelema

Dr. Zeena Harakeh

Dr. Martine van Zandvoort

Dr. Karin Monshouwer

Dr. Catharina Hartman

Prof. dr. Anja Huizink

Dr. Menno Reijneveld

Prof. dr. Frank Verhulst

Prof. dr. Wilma Vollebergh

Universiteit Utrecht

Algemene Sociale Wetenschappen

Heidelberglaan 2

3584 CS Utrecht

T 030-2533056

E s.r.boelema@uu.nl

Trefwoorden:

Neuropsychologie, alcohol, adolescentie

Er komt steeds meer aandacht voor de mogelijk schadelijke effecten van alcoholgebruik in de (vroeg) adolescentie. Bij jongeren met alcoholafhankelijkheid worden bijvoorbeeld afwijkingen gevonden in de hersenanatomie en in hun cognitief functioneren. Dergelijk onderzoek wordt echter vaak cross-sectioneel uitgevoerd, waardoor het moeilijk is na te gaan of het alcoholgebruik ook daadwerkelijk ten grondslag ligt aan de gevonden afwijkingen. Problemen in het cognitief functioneren (zoals verminderde gedragsinhibitie) zouden op hun beurt ook kunnen leiden tot overmatig alcoholgebruik.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de mogelijke voorspellende waarde van neuropsychologisch functioneren op

risicovol alcoholgebruik. Eerder onderzoek suggereert dat in deze relatie vaak ook persoonlijkheidskenmerken als impulsiviteit en sensatiezoekend een rol spelen. In het huidige onderzoek zal uiteindelijk een model getoetst worden waarin uitgegaan wordt van een mediërend effect van deze persoonlijkheidskenmerken.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van longitudinale data uit het TRAILS-cohort, 2230 jongeren uit Noord-Nederland, geboren tussen 1989 en 1991 die sinds 2000 tweemaal per jaar onderzocht worden. We maken gebruik van data omtrent het neuropsychologisch functioneren (gemeten met de ANT – Amsterdamse Neuropsychologische Taken) en persoonlijkheidskenmerken als impulsiviteit en sensatiezoekend gedrag (zelfrapportage en ouder rapportage) op 10-jarige leeftijd (wave 1), en zelfrapportages omtrent alcoholgebruik tijdens wave 1, 2 en 3.

De voorlopige resultaten worden gepresenteerd, waarbij aandacht is voor de relatie tussen neuropsychologisch functioneren en persoonlijkheid met alcoholgebruik op latere leeftijd. Deze resultaten zijn van belang om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen neuropsychologisch functioneren en alcoholgebruik en om beter te kunnen identificeren welke jongeren risico lopen.

14. Implicit and explicit drug-related cognitions predict relapse in heroin and cocaine: An ecological momentary assessment study

Drs. Reshmi Marhe

Dr. A. J. Waters

Dr. B. J. van de Wetering

Prof. dr. I. H. A. Franken

Erasmus Universiteit Rotterdam

Instituut voor Psychologie

Postbus 1738

3000 DR Rotterdam

T +31 10 408 2388

E marhe@fsw.eur.nl

Trefwoorden:

Drug relapse, Attentional bias, Ecological momentary assessment

Relapse is a central problem in addiction. Both craving and drug-related cognitions have been proposed to contribute to relapse. However, most studies addressing the association between relapse, craving and cognitions are laboratory studies. We extended this research by examining whether cognitions and craving assessed in a natural environment using ecological momentary assessments (EMA) techniques can predict relapse during heroin detoxification treatment.

Methods. Participants were 64 heroin dependent inpatients. Attentional bias (Stroop task), implicit attitudes towards drugs (Implicit Association Test; IAT), craving, and explicit attitudes were measured using a handheld computer (PDA) carried around by the patients during the first week of detoxification. Patients responded to up to four random assessments (RAs) per day. Participants were also instructed to press a

“temptation assessment” (TA) button on the PDA whenever they felt a strong urge to use drugs. The primary outcome measure was relapse during the first week of detoxification.

Results. Relapsers reported higher levels of craving and more positive explicit attitudes to drugs than non-relapsers at TAs. In addition, relapsers exhibited larger Stroop and IAT effects than non-relapsers at TAs. The associations between cognitive measures and relapse persisted when controlling for craving. Day-to-day analyses revealed that the drug Stroop effect increased in the days before relapse in TAs.

Conclusions. Drug-related cognitive processes, i.e., attentional bias and implicit attitudes towards drugs, assessed using EMA may help to identify individuals at risk of subsequent relapse. The findings also suggest that these cognitions provide information on relapse risk beyond that gained from self-reported craving

15. The P300 event-related brain potential as a neurobiological endophenotype for substance use disorders: A meta-analytic investigation.

Anja S. Euser, MSc

Dr. Lidia R. Arends

Brittany E. Evans, MSc

Dr. Kirstin Greaves-Lord

Prof. dr. Anja C. Huizink

Prof. dr. Ingmar H. A. Franken

Erasmus University Rotterdam

Institute of Psychology

Woudestein T12-59

P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam

T 010-4088827

E euser@fsw.eur.nl

Trefwoorden:

P300, event-related potentials, endophenotypes

Introduction. The present study aimed to examine the suitability of P300 event-related brain potential amplitude reduction as both a disease and vulnerability marker for substance use disorders (SUD), and hence, whether P300 fulfils two fundamental criteria for an endophenotype.

Method. We conducted two separate meta-analyses in which we quantitatively summarized 38 studies investigating the P300 in relation to SUD (meta-analysis 1) and 34 studies investigating P300 in relation to a family history (FH+) of substance use (meta-analysis 2) in order to evaluate the strength of those associations.

Results. Analysis indicated that smaller P300 amplitudes were significantly associated with SUDs ($d = 0.51$) and, although to a

lesser extent, with a FH+ of substance use ($d = 0.28$). The association between smaller P300 amplitude and SUD was significantly larger for patients that were exclusively recruited from treatment facilities than for participants recruited by other methods and larger for abstinent SUD patients than for current substance users. Furthermore, participants' gender also moderated P300 amplitude findings, but only in individuals with a FH+ of substance use. Intriguingly, the observed P300 amplitude impairments appear to be absent in FH+ females.

Conclusion. Overall, the results suggest that P300 amplitude reduction is a useful disease marker as well as a vulnerability marker for a variety of SUDs, but the latter only in males. Moreover, there is convincing evidence to conclude that P300 amplitude abnormalities, at least in males, are a promising neurobiological endophenotype for SUDs. Implications and future directions will be discussed.

16. Electrophysiological correlates of biased memory processing in smokers: A conditioning experiment

Marianne Littell, MSc

Prof. dr. Ingmar Franken

Erasmus Universiteit Rotterdam
Instituut voor Psychologie, Kamer T13-07
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
T 0104089730
E Littell@fsw.eur.nl

Trefwoorden:

Memory bias, smoking, ERP

Classical conditioning has been suggested to play an important role in the development, maintenance, and relapse of tobacco smoking. However, studies in which initially neutral stimuli (CS) are directly paired with smoking (UCS) are scarce. Furthermore, there have been no human studies that demonstrate the contribution of higher-order conditioning (CS-CS learning) to smoking addiction, although it is assumed that higher-order conditioning predominates learning in the outside world.

In the present study a higher-order conditioning task was designed in which brain responses of smokers and non-smokers were conditioned by pairing smoking-related and neutral stimuli ($CS1_{smoke}$ and $CS1_{neutral}$) with two geometrical figures ($CS2_{smoke}$ and $CS2_{neutral}$). ERPs were recorded to both stimuli. P3 components of the ERP were of special interest since they have been associated with motivational relevance and preference of the cues presented

Data showed that the geometrical figure that was paired with smoking stimuli ($CS2_{smoke}$) elicits significantly more enhanced P3 waves in smokers than in non-smokers during the first half of the experiment, indicating that neutral cues paired with motivationally relevant smoking-related stimuli are learned better and faster and gain more motivational significance even though they were never paired directly with an UCS. Furthermore, it was demonstrated that subjective craving plays an important role in this process.

It can be concluded that smokers display biased memory for smoking-related stimuli. Results may help in understanding the etiology of smoking addiction and its persistence. Craving and relapse might not be triggered by concrete cues only, but also, or predominantly, by more complex and divergent cues that do not necessarily have intrinsic motivational value, but have motivational value that is acquired through the relatively quick and easy processes of higher-order conditioning.

17. Voorspelt het genetisch risico op de Big Five persoonlijkheidstrekken ook probleemdrinken? Resultaten van het Nederlands-Tweelingen Register

Dr. Marleen HM de Moor

Dr. Christel M Middeldorp

Drs. Jenny HDA van Beek

Drs. Lot Geels

Dr. Jacqueline M Vink

Dr. Gonneke Willemsen

Prof. dr. Dorret I Boomsma

Vrije Universiteit

Dept. of Biological Psychology

Faculty of Psychology and Education

Van der Boechorststraat 1

1081 BT, Amsterdam

T 020-5988618

E mhm.de.moor@psy.vu.nl

Trefwoorden:

Big Five persoonlijkheidstrekken, probleemdrinken, genetica

Mensen met een alcoholverslaving scoren laag op de Big Five persoonlijkheidstrekken altruïsme en consciëntieusheid en hoog op neuroticisme (Ruiz et al. 2008, *Journal of Personality Disorders*). Over de relatie tussen Big Five persoonlijkheidstrekken en probleemdrinken op genetisch niveau is nog niets bekend. In dit onderzoek hebben wij deze genetische link bestudeerd met behulp van zowel tweeling- als genoom-wijde DNA gegevens.

Wij hebben data geanalyseerd van deelnemers uit het Nederlands Tweelingen Register (NTR) die hebben meegedaan aan vragenlijstonderzoek uit 2004 of 2009. Per-

soonlijkheid en probleemdrinken werden gemeten met respectievelijk de NEO-FFI en de CAGE en AUDIT. Tweelinganalyses zijn gebruikt om de fenotypische en genetische relaties vast te stellen tussen de persoonlijkheidstrekken en probleemdrinken in 7.868 tweelingen. Vervolgens is getoetst of de genetische risico scores op basis van een meta-analytische genoom-wijde associatie studie naar persoonlijkheid in 17.375 personen (De Moor et al., *onder review*) probleemdrinken voorspelden in ~1.500 personen uit het NTR.

Eerste resultaten van de tweelinganalyses laten zien dat probleemdrinken gemeten met de AUDIT significant samenhangt met lagere scores op altruïsme ($r=-.24$, $p<0.001$) en consciëntieusheid ($r=-.20$, $p<0.001$), en met hogere scores op neuroticisme ($r=.08$, $p<0.01$). Genetische correlaties van AUDIT met altruïsme, consciëntieusheid en neuroticisme waren respectievelijk -0.33 ($p<0.001$), -0.36 ($p<0.001$) and 0.13 ($p<0.05$). Vergelijkbare correlaties werden verkregen voor CAGE als maat voor probleemdrinken, met uitzondering van iets hogere correlaties met neuroticisme.

Deze studie ondersteunt het idee dat genetische studies naar normale variatie in persoonlijkheid ons kunnen helpen om de causale paden van genen naar alcoholverslaving te leren begrijpen.

18. Alcohol normen in de chat room: De invloed van populaire leeftijdgenoten op de bereidheid van adolescenten om te drinken

Drs. Hanneke A. Teunissen

Dr. Renske Spijkerman
Prof. dr. Mitchell J. Prinstein
Prof. dr. Rutger C.M.E. Engels
Dr. Ron H.J. Scholte

Radboud Universiteit Nijmegen
Behavioural Science Institute
Afdeling Orthopedagogiek, Gezin en Gedrag, A.06.20
Montessorilaan 3
Postbus 9104
6500 HE Nijmegen
T 024-3611511
E H.Teunissen@pwo.ru.nl

Trefwoorden

*Beïnvloeding leeftijdgenoten;
alcoholgebruik*

Voorgaande studies hebben aangetoond dat de bereidheid van adolescenten om alcohol te drinken gerelateerd is aan de normen die leeftijdgenoten hebben met betrekking tot alcohol. Er is echter nog weinig direct bewijs dat deze samenhang veroorzaakt wordt door beïnvloeding van leeftijdgenoten. Onderzoek suggereert dat populaire leeftijdgenoten een belangrijke rol spelen in deze beïnvloedingsprocessen. In de huidige studie wordt experimenteel onderzocht in hoeverre adolescenten hun bereidheid om alcohol te drinken aanpassen wanneer zij geconfronteerd worden met de alcoholnormen van leeftijdgenoten in een chat room sessie en in hoeverre deze effecten gemodereerd worden door de sociale status van leeftijdgenoten. Tijdens een voormeting verzamelden we via vragen-

lijsten gegevens over het drinkgedrag, de sociale status en de bereidheid om alcohol te drinken van 533 jongeren in 2 en 3 HAVO en VWO. Enkele weken later werden 74 jongens uit deze groep gevraagd deel te nemen in een gesimuleerde Internet chat room, waarbij zij geconfronteerd werden met voorgeprogrammeerde pro-alcohol of anti-alcohol normen van "leeftijdgenoten". Het doel hiervan was te testen of deelnemers hun bereidheid om alcohol te drinken aanpasten aan de normen van de "leeftijdgenoten". Om te testen of deze aanpassingen in de bereidheid om alcohol te drinken afhankelijk zijn van de sociale status van de leeftijdgenoten manipuleerden we de mate van populariteit van de leeftijdgenoten. De resultaten toonden aan dat adolescenten hun bereidheid om alcohol te drinken aanpasten in de chat room, zowel aan de pro-alcohol als aan de anti-alcohol normen van de leeftijdgenoten. De adolescenten werden echter meer beïnvloed door populaire dan door niet-populaire leeftijdgenoten.

19. Alcoholgebruik van Nederlandse jongeren: leeftijds- en cohorteffecten?

Drs. Lot Geels

Dr. Meike Bartels

Dr. Toos van Beijsterveldt

Dr. Niels van der Aa

Dr. Jacqueline Vink

Prof. dr. Dorret Boomsma

Vrije Universiteit Amsterdam

Afd. Biologische Psychologie

Van der Boechorststraat 1

1081 BT Amsterdam

T 020-5982692

E lm.geels@psy.vu.nl

Trefwoorden:

alcohol, adolescenten, leeftijds-/cohort-effecten

Wij hebben het alcoholgebruik van jongeren tussen de 13 en 19 jaar in 1993 vergeleken met dat van jongeren van dezelfde leeftijd in 2005-2008. De deelnemers zijn adolescente tweelingen die mee hebben gedaan aan vragenlijstonderzoek van het Nederlands Tweelingen Register. In zowel 1993 als in 2005-8 is gevraagd naar initiatie en frequentie van alcoholgebruik en naar de hoeveelheid geconsumeerde alcohol. Zowel in het eerste cohort (N=2660) als het tweede cohort (N=8096) is gekeken naar de antwoorden op deze vragen in drie leeftijdsgroepen (13-14, 15-16 en 17-19). In alle groepen deden uit iets meer meisjes mee dan jongens (53.9%-61.3% meisjes in beide cohorten). De prevalenties en gemiddelden binnen beide cohorten zijn uitgesplitst naar sekse en leeftijd.

Omdat de onderzoeksgroep bestaat uit één- en twee-eiige tweelingen was het mogelijk om te onderzoeken in welke mate indivi-

duële verschillen in adolescent drinkgedrag verklaard worden door genetische en omgevingsfactoren. Ook hierbij is gekeken naar effecten van cohort, leeftijd en sekse.

De resultaten laten allereerst een toename zien in zowel initiatie als frequentie en hoeveelheid van alcoholgebruik tussen 1993 en 2005-8. Binnen beide cohorten neemt alcoholgebruik toe met leeftijd en drinken jongens meer en vaker dan meisjes. De genetische analyses laten zien dat individuele verschillen in alcoholgebruik in de vroege adolescentie grotendeels door omgevingsfactoren worden verklaard, terwijl later genetische factoren een belangrijker rol gaan spelen. Door de toename in alcoholgebruik tussen de twee cohorten verwachtten we in het 2005-8 cohort een grotere invloed van omgevingsfactoren te zien dan in 1993, maar hiervoor was geen evidentie.

20. Jongeren en middelengebruik in een lokale context: Antwerpse Monitor Jongeren, Alcohol en Drugs

Ms. Julie Tieberghien

Universiteit Gent
Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek
Universiteitstraat 4
B-9000 Gent
T +32 (0)9-264.84.63
E Julie.Tieberghien@UGent.be

Trefwoorden:
Jongeren, monitoring, kwalitatief

Gegevens over het middelengebruik onder jongeren worden op nationaal, regionaal en lokaal vlak meestal via (kwantitatieve) gestandaardiseerde vragenlijsten verzameld. Niettemin is een goed zicht op het hoe, wat en waarom in de (lokale) context noodzakelijk. Naar (inter)nationale literatuur over risico- en protectieve factoren voor middelengebruik én lokale drugmonitors gericht op jongeren ontwikkelde het Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD) een *Antwerpse Monitor Jongeren, Alcohol en Drugs* voor het drugbeleid in de stad Antwerpen. Een monitor is een instrument dat toelaat middelengebruik van jongeren in de tijd te volgen.

Tussen 1 januari en 31 december 2009 werden een panelstudie onder 34 sleutelfiguren, etnografisch veldwerk door zes *community fieldworkers* en aanvullend etnografisch veldwerk door de onderzoeker uitgevoerd. Met de Antwerpse Monitor Jongeren, Alcohol en Drugs (AMJAD) worden (periodiek) kwalitatieve gegevens verzameld over o.a. de gebruikspatronen, de aanwezigheid van risicofactoren en de

levensomstandigheden van spijbelaars, dak- en thuisloze jongeren, harde kernjongeren, allochtone jongeren en jongeren in de prostitutie tot 25 jaar.

Aan de hand van een bespreking van de resultaten van dit onderzoek willen we aantonen in welke mate een lokale jeugdmonitor een waardevol instrument is om incidenten en mogelijke (paniek)signalen omtrent hun middelengebruik juist te beoordelen en tevens inspiratie kan bieden om kort op de bal te spelen, partners zinvol te doen samenwerken en een 'evidence-based' beleid te ontwikkelen. Daarnaast willen we ook enkele methodologische bedenkingen bediscussieren...

21. Ontwikkelingen in landelijk en lokaal coffeeshopbeleid

Drs. Rick Nijkamp
Drs. Bert Bieleman

Onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL
Postbus 1781
9701BT Groningen
T 050-3134052
E nijkamp@intraval.nl

Trefwoorden:

*Coffeeshopbeleid, drugstoerisme,
drugsoverlast*

Achtergrond

Al geruime tijd verricht onderzoeks- en adviesbureau IntraVal lokaal en landelijk onderzoek en advies naar coffeeshops en softdrugsbeleid. Zo hebben wij onlangs een literatuurstudie naar drugserelateerde overlast (onder meer coffeeshops) uitgevoerd voor de evaluatie van het Nederlands drugsbeleid, terwijl recentelijk de laatste meting (2010) van de monitor van de aantallen coffeeshops in Nederland en het gemeentelijk beleid is uitgevoerd door IntraVal in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast heeft IntraVal voor verschillende (grens)gemeenten onderzoek en advies verricht voor de aanpassing van het lokale coffeeshopbeleid.

Opzet

In de monitor van de aantallen coffeeshops in Nederland en het gemeentelijk beleid zijn ambtenaren van alle Nederlandse gemeenten periodiek ondervraagd over het aantal officieel gedoogde coffeeshops in de betreffende gemeenten en de veranderingen in het gemeentelijke softdrugsbeleid. In de meeste recente meting zijn

extra vragen gesteld over onder andere het gemeentelijk beleid met betrekking tot de afstand van coffeeshops tot scholen. Voor het onderzoek in verschillende coffeeshopgemeenten zijn onder meer de de volgende werkzaamheden verricht: enquêtes onder omwonenden van coffeeshops; enquêtes onder coffeeshopbezoekers; en tellingen van coffeeshopbezoekers.

Resultaten

In de presentatie wordt onder andere aandacht besteed aan de trends in het aantal coffeeshops en het gemeentelijk beleid vanaf 1999. Daarnaast wordt ingegaan op de ervaren overlast van coffeeshops in de verschillende (grens)gemeenten. Bovendien verschaffen de tellingen en enquêtes onder coffeeshopbezoekers onder meer inzicht in de aantallen bezoeken en bezoekers van coffeeshops, de herkomst, het koopgedrag en eventuele redenen om geen softdrugs meer te kopen in grensgemeenten.

22. Het verband tussen subtypes van ruminatie en problematisch middelengebruik in de adolescentie

Drs. Lore Willem

Prof. dr. Patricia Bijttebier

Prof. dr. Laurence Claes

Prof. dr. Filip Raes

Katholieke Universiteit Leuven

Departement Psychologie

Tiensestraat 102 bus 03720

B - 3000 Leuven

T +32.(0)16.32.57.24

E Lore.Willem@psy.kuleuven.be

Trefwoorden:

Ruminatie, problematisch middelengebruik, adolescentie

Rumineren is het repetitief focussen op negatieve gevoelens en mogelijke oorzaken en gevolgen van deze gevoelens zonder zich te richten op het actief aanpakken van het probleem (Nolen-Hoeksema, 1991). Ruminatie is voornamelijk bestudeerd in relatie tot depressie, maar recente literatuur toont aan dat ruminatie ook geassocieerd is met middelengebruik (bv, Nolen-Hoeksema, Stice, Wade, & Bohon, 2007).

De voorgestelde studie onderzoekt de cross-sectionele relaties tussen twee subtypes van ruminatie (brooding en reflectie) enerzijds en alcohol- en drugsconsumptie en middelengerelateerde problemen anderzijds, en onderzoekt of deze associaties onafhankelijk zijn van depressieve symptomen en of ze gemodereerd worden door geslacht.

Er werd onderzoek uitgevoerd bij 189 adolescenten (50.3% meisjes) tussen 14 en 19 jaar oud ($M = 16.67$ years, $SD = 1.26$). De jongeren werden bevroegd met de *Ruminative Response Scale*, de *Beck Depression Inventory-II*, de consumptievragen van de *Alcohol Use Disorder Identification Test* en de *Drug Use Disorder Identification Test* en met een aangepaste versie van de *Rutgers Alcohol Problem Index*.

De resultaten toonden aan dat een lagere mate van reflectie gerelateerd was aan een hogere drugconsumptie, en dat een hogere mate van brooding gerelateerd was aan middelen gerelateerde problemen. Bovendien werden middelengerelateerde problemen ook voorspeld door de interactie tussen reflectie en geslacht: lagere reflectie voorspelde middelengerelateerde problemen enkel bij jongens. Hoewel het belangrijk is om deze resultaten te repliceren, suggereren de resultaten zowel de maladaptieve rol van brooding als de adaptieve en misschien ook wel protectieve rol van reflectie in relatie tot middelengebruik.

23. Niet voorgeschreven gebruik van ADHD medicatie

Drs. Debby van den Ende

Dr. Tim Schoenmakers

Prof. dr. Dike van de Mheen

Drs. Samson Issa

IVO

Heemraadssingel 194

3022 SC Rotterdam

T 010-4253366

E vandenende@ivo.nl

Trefwoorden:

ADHD medicatie, niet voorgeschreven gebruik, verslavende effecten

Doel: Van ADHD medicatie (zoals Ritalin) is bekend dat het zonder voorschrift gebruikt wordt. In die gevallen dient het als recreatieve (party) drug, of als cognitiebevorderende drug. In dit onderzoek wordt gekeken wat de precieze redenen zijn voor mensen om gebruik te maken van niet voorgeschreven ADHD medicatie, wat positieve en negatieve gevolgen van dit gebruik zijn, en of verslavende effecten optreden.

Methode: 162 respondenten (geworven op party- en drugswebsites, hogescholen en universiteiten) hebben een online survey ingevuld over niet voorgeschreven gebruik van ADHD medicatie. Tevens zijn face-to-face interviews gehouden met mensen die aangaven problemen te ervaren bij oneigenlijk gebruik van ADHD medicatie.

Resultaten en conclusie: Bij een vijfde van de respondenten was sprake van afhankelijkheid van ADHD medicatie. Deze respondenten gebruikten de medicatie voornamelijk als cognitiebevorderende drug, terwijl

respondenten zonder afhankelijkheid de medicatie voornamelijk recreatief gebruikten. Mensen met indicatie voor ADHD ervoeren in grotere mate afhankelijkheid aan ADHD medicatie dan mensen zonder ADHD indicatie. Vooral de afhankelijke respondenten ervoeren negatieve gevolgen, in het bijzonder geestelijke gevolgen als angsten en wanen. De interviews gaven meer inzicht in hoe de symptomen van afhankelijkheid zich manifesteerden en hoe de medicatie gebruikt wordt door de afhankelijke groep. Tijdens de presentatie wordt aan de hand van de resultaten van het onderzoek ingegaan op implicaties voor preventie.

24. Aard en omvang van kansspelverslaving in Nederland

Drs. Anneke Risselada
Dr. Gert-Jan Meerkerk
Dr. ir. Carola Schrijvers

IVO
Heemraadssingel 194
3021 DM Rotterdam
T 010-425 33 66
E risselada@ivo.nl

Trefwoorden:
Gokken, alcohol, drugs

In Nederland is het aanbod van legale kansspelen streng gereguleerd om kansspelverslaving tegen te gaan. Het aantal personen dat zich bij de verslavingszorg meldt vanwege gokproblematiek is de laatste tien jaar gedaald van 4.300 in 1998 tot ruim 2.600 in 2009. De omvang van kansspelverslaving werd in 2006 geschat op circa 40.000 personen (0,31% van de bevolking van 16 jaar en ouder).

In 2010 heeft het IVO een prevalentie studie uitgevoerd naar de aard en omvang van problematisch gokken in Nederland. Hiervoor is een online survey uitgezet onder een representatieve sample van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder (n=1659, respons 67,4%). De Canadian Problem Gambling Index werd gebruikt om problematisch gokken te meten. Alcoholgebruik werd uitgevraagd middels de AUDIT. Druggebruik werd geïnventariseerd aan de hand van de vragenlijst van het EMCDDA. Aanvullend werden 30 sleutelfiguren vanuit de verslavingszorg, AGOG, Holland Casino en de Pokerbond geïnterviewd over hun professionele kennis rondom kansspelverslaving.

Tot slot zijn interviews gehouden met 20 gokverslaafde cliënten in de hulpverlening over hun problematiek.

Resultaten uit de survey laten zien dat het aantal problematisch gokkers in 2010 ruim 32.000 personen betreft (0,24%) en daarmee de afgelopen jaren redelijk stabiel is gebleven. Uit de interviews met sleutelfiguren en cliënten blijkt dat vooral de short-odds kansspelen (zoals fruitautomaten en casinospelen) een relatief groot verslavingsrisico hebben. Daarnaast verschilt het verslavingsrisico per speellocatie; dit is met name hoog bij online spelen en in gokhallen. Problematisch alcoholgebruik en ander middelengebruik lijken vaker voor te komen bij problematisch gokkers dan niet-problematisch gokkers.

25. Doorstromen in de Rotterdamse Maatschappelijke Opvang

Drs. Barbara van Straaten

Drs. Cas Barendregt

Dr. ir. Carola Schrijvers

IVO

Heemraadssingel 194

3021 DM Rotterdam

T 010-4253366

E straaten@ivo.nl

Trefwoorden:

Maatschappelijke opvang, doorstroom, trajectplan

Sinds het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang (MO) in 2006 van start ging, hebben veel daklozen een zorgtraject gekregen dat er op gericht is ze op een zo hoog mogelijk niveau van zelfredzaamheid te brengen.

Om dit streven mogelijk te maken zijn woonvoorzieningen geopend en worden zorginstellingen gestimuleerd cliënten te laten doorstromen op de woonladder. Dit onderzoek gaat na wat hulpverleners en zorginstellingen doen om doorstroom te bevorderen, wat hun visie op doorstroom is, en hoe cliënten hier zelf tegen aankijken.

Om antwoorden op deze vragen te vinden zijn de trajecten van 31 cliënten in de Rotterdamse MO bestudeerd die in 2008 van start gingen. De cliënten, en hun mentoren of behandelaars zijn geïnterviewd over het verloop van het traject. Daarnaast zijn zorgmanagers geïnterviewd over hun visie op doorstroom en de manier waarop zij die trachten te realiseren.

Middels deze interviews is inzicht verkregen in de aard van de doorstroombewegingen

binnen deze trajecten. Waarom stijgt de ene cliënt op de woonladder, en daalt de ander? Redenen van terugval of stagnatie op de woonladder lagen op het niveau van de cliënt (bv. intensief middelengebruik of matige zelfredzaamheid), op het niveau van instellingen (bv. onvoldoende of niet passend voorzieningenaanbod) en soms ook op het niveau van de omgeving van voorzieningen (bv. gebrekkige sociale inbedding van een woonvoorziening). In de presentatie zullen deze redenen verder worden toegelicht, wordt ingegaan op hoe hulpverleners hiermee omgaan, en lichten we verschillende visies op doorstroom in de MO toe.

26. Beschikbaarheid en kwaliteit van relevante zorginformatie over dakloze harddrugsverslaafden in zorgcentra in Utrecht

Drs. Paul Engelhardt

Dr. Maarten Koeter

Drs. Chiara Kieft

Drs. Nina van Rijn

Prof. dr. Gerard Schippers

Centrum Maliebaan Utrecht

Tolsteegsingel 2-A

3582 AC Utrecht

T 06-34 24 55 09

E pengelhardt@motivaaid.net

Trefwoorden:

Middelengebruik, acute gezondheidsverstooring, monitor

Vóór de succesvolle inrichting van hostels waren de zogenaamde zorgcentra in Utrecht een belangrijke voorziening voor dakloze verslaafden. Functioneerden deze aanvankelijk vooral als gebruiksruidten en voor de verlening van basale hulp, later kregen zij ook een rol in doorverwijzing naar verdere hulp. Wij onderzochten of de dossiervoering in deze voorziening te verbeteren viel. Met behulp van een interviewonderzoek bij sleutelfiguren stelden wij vast welke informatie er voor deze categorie cliënten beschikbaar zou moeten zijn. Wij legden die lijst naast de feitelijke beschikbare informatie en stelden vast dat die niet op alle punten optimaal was. De onderwerpenlijst en de ontwikkelde criteria bieden aanknopingspunten voor verbetering bij het vastleggen van informatie over deze en verwante groepen cliënten.

